

BOCAIRENT A LA REVISTA DEL SANATORI DE FONTILLES (I)

En 1904 s'editava el primer número de la revista de Fontilles. Vegem a través de les seues pàgines la relació entre Bocairent i Fontilles.

LA MALALTIA DE LA LEPRO

La lepra forma part del patrimoni de la pobresa, la misèria i el dolor de la humanitat, perquè des dels temps més remots ha engendrat mites i misteris, terror, estigmatització social i rebuig. La lepra va ser la primera malaltia infecciosa el germen de la qual es va aïllar en l'home (1873), i de les més antigues citades en la Història de la Medicina (L'Índia 1400 anys a. C.) Va ser la més temuda en l'època preinfecciosa, i inclús s'enterrava en vida als leprosos amb una frase lapidària: "*Sic mortuus mundo, vivus iterum Deo*", és a dir, "*Estàs mort per al món. Tornaràs a viure amb Déu*". Encara hui continua sent una malaltia que afecta greument el cos del pacient i a la ment de la comunitat. La lepra és prevalent en els tròpics, i sense ser la més greu ni la més freqüent, és la que més estigmatització social origina.

La malaltia va ser importada a Occident des de l'Índia i, des de llavors i fins al segle XIX, es va estendre per tot el món Occidental arribant a documentar-se a la fi de l'Edat Mitjana 18.000 leproseries a tota Europa. A Espanya tres pobles van ser els principals importadors, creant-se quatre focus endèmics que han persistit al llarg de la història: Fenicis (Galícia), Romans (Mediterrani i Centre) i Àrabs (Andalusia i Canàries). L'aïllament i cura del leproso en "Leproseries" (per a rics) i "Cases del Lepros" (per a pobres), va estar a càrrec de l'Església fins que els Reis Catòlics van crear la figura del "Alcalde de la Lepra", civil expert en cures assistencials.

De qualsevol manera, el període científic en la història de la malaltia no comença fins al segle XIX, quan el noruec Hansen va aïllar el germen causal durant un programa contra la malaltia (1873). En 1897, durant el I Congrés de Berlín, es va establir la naturalesa infecciosa de la malaltia i s'iniciava el registre exhaustiu dels casos i la cerca d'antibiòtics, i a continuació van aparèixer hospitals mèdics i d'investigació, com el de Fontilles.

EL SORGIMENT DE FONTILLES

Al començament del segle XX la lepra a Espanya era un important problema de salut pública. El desconeixement i la por a la malaltia feia que els malalts visqueren en situació de total aïllament i abandó. En 1902, el pare jesuïta Carlos Ferris i l'advocat i polític Joaquín Ballester es van associar en un somni comú: atendre els malalts de lepra que, aïllats per una societat temerosa d'allò desconegut, patien en solitari la malaltia sense cap consol ni pal·liatiu. Van voler obrir un sanatori, en contraposició amb els llatzerets de l'època que es limitaven a tancar i aïllar als malalts, sense donar-los atenció sanitària. Encara que no existia un tractament contra la lepra, la seua idea era aplicar tots els coneixements mèdics de l'època, a més de donar

atenció espiritual i tractament humà.

Joaquín Ballester Lloret, nascut a Tormos al 1865 i des de menut vivint en Gandia, va ser advocat i polític, una figura destacada del catolicisme polític i social valencià, alcalde de Gandia i candidat a diputat a Corts per València per la Dreta Regional Valenciana. Durant els seus anys d'estudiant universitari a València va conèixer al jesuïta Antonio Vicent Dolz, pare del moviment social cristià i actiu propagandista catòlic. La col·laboració de Joaquín Ballester amb el jesuïta castellanenc va suposar per al tormense l'inici d'una dilatada trajectòria dins del catolicisme social.

L'origen de Fontilles cal situar-lo durant un tridu de sermons i cultes en honor del Sagrat Cor, que se celebrava tots els anys al poble de Tormos per a complir una disposició testamentària de José Joaquín Ballester Mut, pare de Joaquín. A la fi de 1901 l'encarregat de predicar aquell tridu va ser el pare jesuïta Carlos Ferris Vila, religiós nascut a Albal al 1865 i destinat des de 1893 als jesuïtes de Gandia. Ferris havia estat director de la Casa de la Misericòrdia de València, i preocupat pels més necessitats, havia fundat un col·legi de sordmuts i un pensionat universitari per als estudiants dels pobles.

En la nit del 15 de desembre de 1901, sopant a casa de Ballester, el pare Ferris va escoltar uns sanglots i laments que provenien de la casa contigua. Ballester li va contar que es tractava d'un leprós, de nom Bautista Perelló, que vivia a soles i marginat a la casa del costat. La lepra havia fet estralls en el seu cos i feia anys que no es relacionava amb ningú. Joaquín li va explicar que aquella era la sort que corrien tots els que contreïen la temible malaltia. La història de Bautista va fer al pare Ferris prendre consciència de la necessitat de posar-se en moviment per a ajudar als malalts de lepra, i Joaquín Ballester li va donar suport amb tot el capital de la seua família en aquella decisió.

A partir d'aquell moment es van informar del gran nombre de malalts que hi havia en la zona així com de les seues lamentables condicions de vida i del rebuig social que provocaven, concebant la idea de construir un sanatori en aquella zona per a pal·liar el dolor i l'exclusió dels leprosos. Van iniciar immediatament consultes amb institucions científiques, metges i polítics, van crear un comitè organitzador, i van començar la llarga i dura etapa de la fundació de la Colònia-Sanatori.

Al gener de 1902 es va constituir la junta organitzadora de la Colònia Sanatori Nacional de San Francesc de Borja per a leprosos. El director d'aquesta junta va ser el pare Ferris, i els altres membres eren de famílies nobles i gent acabalada. Al novembre de 1902 l'arquebisbe de València i el Governador Civil d'Alacant aprovaren els estatuts de la Colònia Sanatori i al 1906 el Patronat o Junta del sanatori va ser declarada Institució de Beneficència Particular per la Reial orde de 12 de maig d'aquell any. La necessitat de recaptar recursos econòmics va portar a la inauguració, al juny de 1905, de la Caixa d'Estalvis de Pego, amb sucursals a Ontinyent, Oliva i Alzira.

LA REVISTA DEL SANATORI

Encara que l'obertura del sanatori va ser autoritzada per la Reial Ordre de 7 de setembre de 1908 i que al gener de 1909 van ingressar els nou primers malalts, des de 1904 es van començar a editar unes revistes relacionades amb el sanatori, publicacions que anaven a reforçar l'objectiu de propaganda, de tanta

importància per a la recaptació de fons. Primerament va ser una espècie de fullet, de setze pàgines, que al llarg de sis epígrafs i nombroses il·lustracions explicava el problema de la lepra a la regió i resumia els treballs fets per la Comissió Organitzadora i la Junta de Govern. En realitat, amb una gran tirada i un baix cost, el xicotet fullet pretenia arribar al major nombre possible de col·laboradors i seguidors anònims del projectat sanatori.

Un plantejament diferent, en canvi, va ser el de la segona publicació, "Caridad heroica", apareguda al març, poc després de l'anterior. En aquest cas era un llibre luxós, d'edició acurada en tots els seus detalls, destinat a regal de patrons, juntes locals i personalitats significades (es va enviar, per exemple, un exemplar al papa Pius X, així com al rei Alfons XIII), amb l'objectiu d'agrair a uns el seu suport i de buscar sumar uns altres.

Quant a la tercera publicació, serà una revista mensual titulada "La Lepra" (capçalera que, sis anys després, es canviaria en considerar-se poc adequada, rebatejant-la com "Fontilles"), el primer número de la qual va aparèixer el 8 d'abril de 1904. Responia a la necessitat vista per la Junta de Govern de disposar d'un òrgan propi, amb un clar objectiu de difondre notícies, comentaris i activitats dels promotors del sanatori, en la perspectiva de sumar suports entre els subscriptors de tota Espanya, tal com es deia en la presentació: "*Soy hijo de la caridad, busco el bien de los leprosos y pido que todos me ayuden en la empresa*". En realitat, la seua aparició significava que havia quedat totalment insuficient la secció que venia oferint la "Revista de Gandía", tant per la limitada extensió de l'al·ludit apartat (un parell de columnes de la revista), com pel reduït àmbit geogràfic al qual es dirigia. No hi ha dubte de l'encert d'aquesta iniciativa, perquè la persistència de la revista durant quasi cent anys (excepte el parèntesi republicà i de la Guerra Civil) va ser el millor instrument de Fontilles per a suscitar amics i fidelitzar als col·laboradors de la institució.

Publicada a València, a "La Lepra" es recollien totes les notícies relacionades amb el projecte del sanatori i amb tot allò que tinguera a veure amb la malaltia de la lepra. La subscripció era de 1'50 pessetes a l'any. Aquell primer número feia un repàs per la presència de la lepra a Espanya i per les escasses ajudes que els malalts rebien, al mateix temps que demanava la implicació de tots, des de la més alta de les institucions al més humil dels pobles, per a poder realitzar el somni de la construcció del sanatori.

Seguia amb un article, "*La lepra, enfermedad curable*" en el qual analitzava la malaltia i els avanços que s'estaven realitzant per a la seua cura. I amb el títol "*Bendito pueblo*" lloava l'actitud i la col·laboració que el poble de Tormos, malgrat ser una vila xicoteta, havia posat en pro de la consecució de l'objectiu. Com a exemple, se'ls va demanar realitzar uns cabassos de margalló per a emprar-los en el transport de pedra i terres per a la construcció de la carretera que conduïa al santuari. En pocs dies es van emmagatzemar més de 250 cabassos. La carretera, d'uns 5 kilòmetres d'extensió, havia començat a construir-se a l'agost de 1903, quan es va fer una festa per inaugurar les obres on es van congregar unes 5.000 persones.

Després la revista continuava indicant que es publicaria el dia 8 de cada mes, en honor de la Immaculada, i que constaria de diverses seccions: la Científica, la de Caritat i l'Administrativa. A més s'assenyalava l'existència de "*bienhechores*", és a dir, de gent que estava contribuint amb els seus diners a la causa del sanatori. Se'ls classificava en "*bienhechores insignes*" (aquells que col·laboraven amb més de 1.000 pessetes), "*patronos*" (els que donaven 1.000 pessetes en 10 anys) i aquells que eren simplement

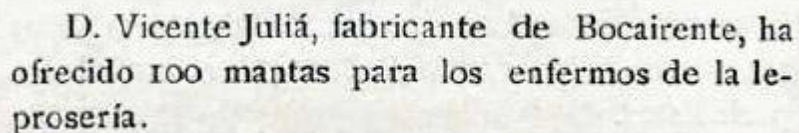
"bienhechores" (col·laborant dels 5 cèntims en avant). Personalitats de l'època i persones adinerades se sumaren a la iniciativa i es convertiren en donats assidus a la causa. Una secció de notícies donava compte de l'actualitat de les obres i de les col·laboracions rebudes, i acabava la revista amb la relació dels noms d'aquells que formaven les diferents juntes. Aquesta estructura bàsica es mantindria al llarg dels anys, afegint amb posterioritat altres seccions, com una que feia un repàs per l'actualitat del sanatori en el mes anterior (activitats, visites, noves instal·lacions), a més d'una secció dedicada als difunts i una altra a les cartes rebudes.

Per mitjà de fotografies de l'època es pot apreciar l'avanç de les obres des de llavors. Per exemple, en una d'elles es pot veure a Joaquín Ballester supervisant la marxa de les obres en 1904, amb l'edifici de la hostatgeria al fons. La primera pedra de les obres del sanatori es va col·locar el 8 de juny de 1904.

La ubicació triada per a construir el sanatori va ser una vall formada pels barrancs de Fontilles i del Moro en la desembocadura de La Vall de Laguar, en un monticle anomenat "El Toçalet", a 150 metres sobre el nivell del mar. La seua extensió era de 739.000 m² i va ser comprat a 74 xicotets propietaris. Era un lloc amb molta aigua, protegit dels vents del nord per les muntanyes, ben ventilat i assolellat i amb una perfecta asimetria visual que permetia contemplar la mar des de qualsevol punt de la vall i no ser vist des de cap lloc habitat dels voltants. Un informe pericial elaborat per metges al maig de 1904 aprovava la ubicació del sanatori "*siendo compatible la instalación de las diversas dependencias de la misma con el aislamiento necesario entre ellas y la absoluta incomunicación con los pueblos inmediatos*". Relacionat amb això assenyalar que va haver-hi una certa polèmica per la seua instal·lació ja que algunes personalitats de la comarca van al·legar que això suposaria que Anglaterra deixaria de comerciar amb els productors agrícoles de la Marina. Açò va suposar inclús la suspensió momentània de les obres al 1904. Però en números posteriors es van publicar cartes d'adhesió de diferents ajuntaments i societats de pobles com Dénia, Benissa, Murla, Xaló, Altea o Benigembla recolzant el projecte.

L'APARICIÓ DE BOCAIRENT A LA REVISTA

La primera referència a Bocairent en la revista "La Lepra" es va produir en l'edició del 8 de gener de 1906. En l'apartat "*Crónica de la Caridad*", en el qual es recollien els donatius recaptats per al sanatori, apareix el primer donatiu procedent de Bocairent publicat per la revista. Es tracta del donatiu fet pel capellà Antonio Artés, que va donar 1'50 pessetes. En el número de febrer serien dos els donants: Vicente Juliá (3 pessetes) i Josefa Calabuig Carra (1'50 pessetes). Al setembre el donatiu que publicava la revista era en espècie, i d'un volum important:

D. Vicente Juliá, fabricante de Bocairente, ha ofrecido 100 mantas para los enfermos de la leprosería.

Al novembre apareixen els noms de José Belda i Carmen Belda amb un donatiu de 100 pessetes. En la revista de març de 1908 tornen a aparèixer amb eixe mateix donatiu, especificant que es tractava del cinquè termini de la quota de patrons.

Mentrestant les obres en el sanatori continuaven avançant i arribava també la col·laboració de més institucions. Per exemple, al desembre de 1906 es publica que la diputació de València subvencionaria el sanatori amb 2.000 pessetes anuals, i la d'Alacant amb 750. Apareixien en aquell número dues fotografies que donaven compte de l'estat de les obres dels pavellons.

Al 1907 no apareix cap donatiu d'un bocairentí publicat a la revista. Això sí, els patrons continuarien pagant la seua quota. Al mateix temps van apareixent en els diferents números les donacions que arriben des de tota Espanya, sent algunes d'elles en espècie, la majoria arribades des de localitats valencianes, com els taulells i la vaixella des de Manises o caps de bestiar des de Benigànim o Font de la Figuera. També un grup de capellans de les parròquies dels voltants ajudava en les obres del sanatori exercint de pintors, al temps que mestres d'obra i obrers de la zona treballaven desinteressadament en alguns pavellons. Al novembre de 1907 la redacció, administració i impressió de la revista va passar de València a Gandia.

En 1908, a part de les donacions ja comentades, també a la revista de març podem veure que Josefa Calabuig renovava la seua subscripció. Al setembre apareix publicada la notícia de la donació feta per un fabricant de mantes de Bocairent, sense especificar el seu nom, el qual havia destinat una bona remesa de mantes "*de clase superior, aunque ligeramente averiadas, para el Sanatorio de Fontilles. Ojalá que el ejemplo se extendiera y lo pusieran en práctica otros fabricantes, precisamente en esta época, porque antes que llegue el invierno conviene prevenirse de ropa suficiente para los pobres enfermos*".

Una constant en la revista eren els escrits demanant tot allò que feia falta per a tindre un sanatori ben equipat. Per exemple, a eixa mateixa revista de setembre es fa una petició als farmacèutics perquè enviaren medicaments per als malalts "*ahora que ha llegado ya la magnífica estantería destinada al botiquín*". Aquesta classe de crides feien efecte, i al llarg dels diferents números queden reflectides tota aquesta classe de donacions en espècie. Estaven a l'espera de la crida feta per a que algun escultor realitzara una estàtua de Sant Francesc de Borja sostenint a un leproós a les seues mans, i que seria col·locada a l'entrada de la vall de Fontilles.

L'OBERTURA DEL SANATORI

L'obertura del sanatori va estar marcada per una forta polèmica a la comarca, polèmica impulsada pel metge d'Ondara Ruano Llopis, per determinada premsa local i pel diputat Pérez Pastor, que lluitaren perquè el sanatori no s'instal·lés a Fontilles. Hi va haver diverses raons d'índole econòmica o política, però la fonamental fou que és tractava de la lepra, malaltia amb una significació molt especial. Segons la premsa de l'època el debat va tenir el seu punt àlgid el 1907 perquè en setembre d'aquest any l'Inspector General de Sanitat, Dr. Bejarano, i una comissió especial nomenada amb aquest objectiu, haurien d'autoritzar l'obertura del sanatori si aquest reunia les condicions necessàries.

La solució que oferien els detractors de Fontilles era que es construïra una leproseria nacional instal·lada en una illa i, mentrestant, que els leprosos foren vigilats en el seu poble d'origen per les juntes locals de sanitat. Altres veus, potser més objectives, consideraven encertada la idea del sanatori de Fontilles, ja que en aquesta institució és podrien aïllar els leprosos per tal que no perjudicaren els seus veïns. Guiats per les manifestacions en contra citades abans, molts veïns de la comarca es van oposar a l'obertura de la colònia de Fontilles. Quan l'Inspector General de Sanitat, Dr. Bejarano, va acudir a visitar el sanatori un nombre prou gran de llauradors el reberen amb veus de: «*Muiga el sanatori*». Finalment la Colònia de Fontilles hagué de

canviar la seua denominació de Nacional per la de Regional (en la portada de la revista l'última vegada que apareix "Colonia-Sanatorio Nacional" és en la revista de gener de 1905). No hem d'oblidar que el sanatori sorgí com una solució al problema de la lepra en clau valenciana i, més concretament, de la província d'Alacant.

El 17 de gener de 1909 van ingressar els primers huit homes a Fontilles. Dos veïns de Benitatxell, dos de Murla, i un de Benigembla, Sanet, Vall de Laguar i Sagra. Les seues edats oscil·laven entre els 17 i els 40 anys. 6 eren fadrins i dos casats, i pel que fa a les seues ocupacions, 6 eren llauradors, un era dependent i un altre obrer. El temps que portaven patint la malaltia anava dels 7 anys als 6 mesos. Els huit homes van ser allotjats en el pavelló Verge dels Desemparats. Amb ells estaven les Germanes Franciscanes Terciàries, el capellà Ramón Faura, el germà Ferrerons i el guarda bracer Joaquín Mengual. També estava el pare Ferris.

Durant els primers anys i fins a 1920 el 98% dels malalts procedien de terres valencianes i amb ells, sense medicació específica, l'objectiu era millorar les seues condicions de vida (alimentació, higiene, disminució de l'amuntegament, eliminar altres infeccions o malalties que complicaven l'evolució de la malaltia i cura diària de les seues ferides). En general els pacients que arribaven al sanatori eren avançats, d'anys d'evolució, de diagnòstic tardà, contagiants, de sexe masculí, procedents d'un ambient rural i molt d'ells analfabets. El 27% d'ells morien en el seu primer any d'estada. En finalitzar 1917 eren 76 els interns (47 homes i 29 dones) i 1921 acabava amb 110 leprosos (72 homes i 38 dones) després d'haver passat l'any anterior per Fontilles l'epidèmia de grip, causant de la defunció de 18 d'ells.

Al moment de ser inaugurat el santuari comptava amb uns quants edificis. Entre el període 1902-1908 s'havien construït el pavelló Verge dels Desemparats per a malalts, el pavelló de la Puríssima, el pavelló de l'administració-hostatgeria-casa d'exercicis, i una casa de labor que anys després es destinaria a garatge i magatzems. I entre el 1909 i 1912 es van fer el pavelló de Sant Rafel, el costurer-safareig, el pavelló Santa Isabel, el primer cementeri i el pavelló de Sant Llazer, a més de vivendes per als malalts. Fins a 1926 van anar ampliant-se totes aquestes instal·lacions, i així van arribar a poc a poc a tindre també una església, un pavelló central, menjadors, un pavelló de banys, una sala d'actes-teatre, laboratori i clínica, i un nou cementeri (1912-1919), a més d'un pavelló de desinfecció, habitatges per al personal, casa del practicant o penitenciaria (1920-1926), entre altres. A poc a poc es va anar creant un poble per a malalts leprosos.

D'aquell any inaugural, a la revista "La Lepra" només tenim una referència relacionada amb Bocairent. Al número de juny tant Carmen com José Belda pagaven 100 pessetes cadascun del sisè termini com a patrons. En eixa mateixa edició es van publicar els horaris que seguien els interns i les seues activitats en funció del seu estat, com també el règim de visites, i en l'edició del mes anterior s'havia publicat el reglament interior del sanatori i el règim alimentari que seguien els malalts.

DE "LA LEPRA" A "FONTILLES"

Al gener de 1910 es produeix una important novetat en la revista: el seu canvi de nom. La publicació passarà de dir-se "La Lepra" a dir-se simplement "Fontilles", i en la seua portada es podia veure una imatge amb alguns dels edificis del complex sanitari. En la part de baix, podem llegir "*Revista mensual òrgano de la Colonia-sanatorio regional de San Francisco de Borja para leprosos*", a més de la direcció de

l'administració, la data i el número de la revista, en aquest cas el 65. En la part de dalt, acompanyant al nom de la revista apareix una imatge del Sagrat Cor de Jesús que hi havia instal·lat sobre un pedestal en la plaça de la Capella i una imatge de la Nostra Senyora de Fontilles instal·lada en la capella de l'altar major.

En 1910 apareixen els pagaments realitzats per Josefa Calabuig i Carra (abril), Carmen Belda i José Belda (maig) pel setè termini com a patrons (100 pessetes). En aquell mes de maig apareix també el donatiu de 20 pessetes realitzat pel "*bienhechor*" Vicente Magro.

Més interessant és la referència apareguda el mes de setembre en l'apartat "*Crónica de la Caridad*". En ella podem llegir: "*Nuestro amigo y constante protector Juan José Ibáñez, fabricante de mantas de Bocairente, nos ha regalado 12 mantas para la tómbola que ha de celebrarse en la feria (de) Gandía para beneficio del Sanatorio, y su madre política también nos envía 50 paquetes de cigarrillos para los pobres leprosos. Dios bendiga á tan caritativos donantes y les pague la caridad*". D'una banda tenim la donació de mantes feta per a la tómbola que tots els anys s'instal·lava en la fira de Gandia. De fet, en alguns anys apareixerà en la revista un apartat exclusiu amb les donacions per a la tómbola. D'altra banda tenim la "donació" de 50 paquets de cigarrets. Hui és evident que ens xoca i molt això, però llavors era molt habitual. Fins i tot entre les peticions que reflecteix a vegades la revista de coses que necessiten per al sanatori i per als malalts (tenien un apartat habitual anomenat "*Lo que falta en Fontilles*"), els cigarrets figuren entre les demandes més habituals. Òbviament, amb el pas de les dècades això va canviar, i per exemple, en una revista de 1990 trobem un article signat pel doctor C.Everett Koop, inspector general de salut dels EUA titulat "*Prevenir mejor que curar. Fumadores pasivos: ya es hora de limpiar el aire*".

En aquell moment és constant a la revista la demanda de diners per a la construcció d'una església. Al març de 1912 apareixen les 150 pessetes donades per Juan José Ibáñez per a eixe menester. D'altra banda, continuen apareixent donacions o pagaments de quotes de patrons i benefactors, i al setembre apareix des de Bocairent una donació anònima de 500 pessetes. Per part seua, J.J.Ibáñez contínuament enviant remeses de mantes (oct.1912), i al 1913 a més de mantes va enviar també bufandes.

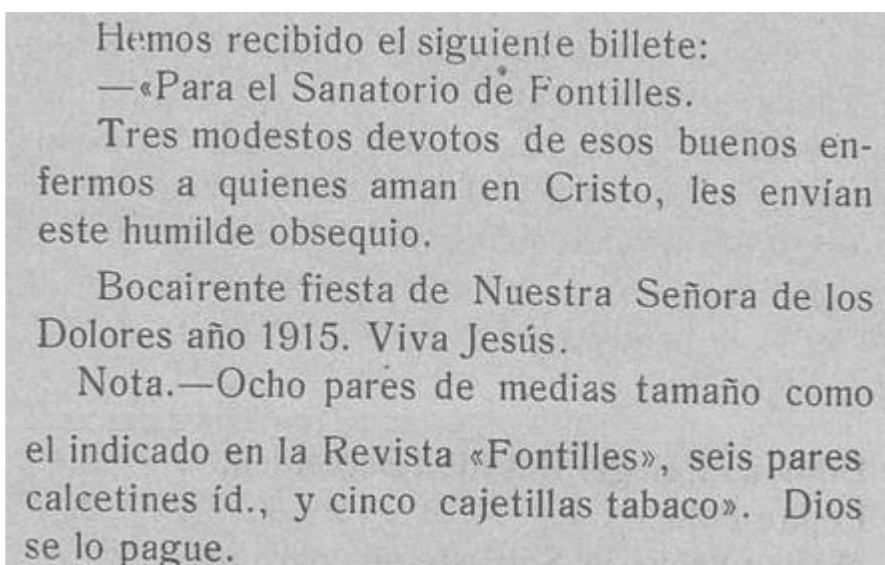
En maig del 1913 apareix per primera vegada una persona difunta de Bocairent en la secció "*Nuestros difuntos*". Era una secció fixa en la revista, i en funció de la importància del personatge mort se li dedicava un escrit de major o de menor extensió. Tots els escrits, això sí, eren paraules laudatòries que recollien la gratitud dels membres del sanatori cap a la labor realitzada per la persona morta. El llenguatge, una miqueta grandiloqüent i ampul·lós, era l'habitual de l'època en aquest tipus de textos. Com a exemple d'aquest tipus de secció reproduïm el text de la defunció que recull "Fontilles" al maig de 1913, la de Josefa Belda Juliá: "*Ha fallecido en Bocairente doña Josefa Belda Juliá (q.e.p.d.) esposa de nuestro queridísimo amigo e insigne bienhechor del Sanatorio D.José Belda. Era doña Josefa sumamente amiga de los pobres con quienes ejerció constantemente la caridad, no solo como activa de las conferencias de S.Vicente de Paul, sino también repartiendo muchas limosnas privadamente a los más necesitados y vergonzantes. Su muerte ha sido por esto muy sentida, así como porque las obras de piedad de Bocairente, pierden con ella una de sus más grandes y poderosas columnas. A nuestro queridísimo amigo D.José y a toda su atribulada familia enviamos el más sentido y sincero pésame, al propio tiempo que pedimos a nuestros amigos oraciones y sufragios para el alma de la finada. R.I.P.*". Al juny José Belda entregava 100 pessetes en sufragi de l'ànima

de la seua difunta esposa.

CONTINUEN LES DONACIONS

Al llarg de tots aquests anys, el degoteig de donacions per part de bocairentins va ser constant. No reproduïm cadascuna de les donacions perquè seria massa farragós. Destacarem algunes d'elles, o reproduïrem els noms d'alguns donants que s'incorporaven a la nòmina de bocairentins que se sumaven a la causa del sanatori. Moltes d'aquestes donacions vénen com entregades a la tresoreria de Gandia (hi havia diverses tresoreries al llarg del territori valencià; més tard es van incorporar algunes de fora de les nostres terres) o simplement apareixen en la relació de donacions sense especificar cap tresoreria en concret.

En 1914 apareix per primera vegada Vicente Juliá com a donant (25 ptes.), mentre José i Carmen Belda havien pagat ja tots els terminis com a patrons (maig 1914). Per la seua banda, J.J.Ibáñez enviaba "*dieciseis mantas grandes y cuatro tapabocas para los pobres enfermos*" (des.1914). Al mes de maig de 1915 trobem:

Hemos recibido el siguiente billete:
—«Para el Sanatorio de Fontilles.
Tres modestos devotos de esos buenos enfermos a quienes aman en Cristo, les envían este humilde obsequio.
Bocairente fiesta de Nuestra Señora de los Dolores año 1915. Viva Jesús.
Nota.—Ocho pares de medias tamaño como el indicado en la Revista «Fontilles», seis pares calcetines íd., y cinco cajetillas tabaco». Dios se lo pague.

A l'octubre, per a la tómbola, J.J.Ibáñez enviava 18 mantes i 18 bufandes, mentre que Vicente Juliá enviava una dotzena de mantes. Des de febrer de 1915 la revista va passar a editar-se a Pego.

Al juliol de 1916 la revista "Fontilles" publica una carta enviada des del convent de les Agustines de Bocairent el 19 de juny. En ella es diu que reprenen el contacte amb ells, per la qual cosa cal pensar que amb anterioritat les Agustines ja s'havien relacionat amb el sanatori i els seus usuaris. Afegien que els malalts eren motiu d'enveja "*pues en este destierro del mundo, lo único que vale es lo que se sufre por Dios, las virtudes que se practican, y la santidad que se adquiere, y como en ese edén de Fontilles, lo practicáis todo a la vez, por eso os envidiamos, porque en verdad sufrís todos con santa resignación, practicáis la virtud sanos y enfermos, hasta el heroísmo.*" A més de la carta enviaven dolços i algunes cosetes per a la tómbola, amb una mica de roba i un coixinet per a fer punt, tot això realitzat per elles mateixes en el convent. El fet que les monges ja estaven en contacte anterior amb els malalts del sanatori potser es comprova al final de la missiva: "*También van dos cestitas con dulces para los niños Milagrillo y Francisquito, y encontrarán también seis reales para que nos envíen a este convento la revista "Fontilles". Adiós! moradores de Fontilles, que un día nos juntemos en el cielo.*"

Al juny una família anònima enviava 500 pessetes, José Mª Belda 200 i Carmen Belda 150. També es va realitzar alguna visita in situ al sanatori. Aquest tipus de visites en principi simplement quedaven reflectides detallant els donatius que els visitants havien fet. Més endavant, com ja veurem, la revista realitzava cròniques d'algunes de les visites realitzades a Fontilles. Una de les visites vingudes des de Bocairent va entregar 50 paquets de tabac. Com aquest donatiu està publicat en la mateixa revista que recull la donació anònima, i en tots dos cas se'ls qualifica de "*bienhechores*", és probable que la mateixa família que va donar les 500 pessetes donara també el tabac (jul.1916). A l'agost de 1915 podem veure la donació feta per Julián Mora Castelló: "*una buena remesa de papel de fumar, de su fabricación*". A l'octubre des de la revista envien les seues condolences a Vicente Juliá Pascual per la defunció en poc temps dels seus dos germans, Salvador i Miguel.

A l'agost de 1917 de nou apareix un bocairentí a l'apartat "*Nuestros difuntos*". Es tractava de José Mª Belda Belda, del que es diu que era "*de aquella antigua marca española que, por desgracia, va desapareciendo de entre nosotros; y hacía consistir toda su vida en estos tres únicos amores: trabajo, familia y religión*". Afegia que les seues benèfiques accions serien difícils de substituir tant en Fontilles com a Bocairent. Cal assenyalar que quan algun dels residents moria, la revista també els dedicava un espai per a recordar les seues vides, especialment des de la seua arribada al sanatori.

Al desembre una nova carta enviada des del convent de les Agustines de Bocairent apareix a l'apartat de "*Cartas Edificantes*". La carta, datada el 27 d'octubre, segueix la mateixa línia que la publicada al juliol de 1916, amb paraules d'ànim i de lloances cap als malalts del sanatori. Enviaven a més un regal, que no s'especificava en la carta, però que coneixem perquè sí que apareixia en la crònica de la caritat: una caixeta de pastissets de massapà. En eixe mateix apartat apareix la donació de 10 mantes realitzada per Esteban Castelló. Per la seua part J.José Ibáñez continuava donant mantes i bufandes per a la tómbola.

Aquell 1917, en concret el 24 de setembre, se signava la R.O. per la qual el Ministeri de la Governació destinava 100.000 pessetes a la lluita contra la lepra. Era la primera vegada que a Espanya els pressupostos de l'Estat recollien una partida amb aquesta finalitat. Estaven destinades a les leproseries de Fontilles (amb caràcter particular) i a les de Granada, Santiago i Las Palmas, qualificades de "regionals". No s'especificava la quantitat que rebria cadascuna d'elles.

L'ajuda estatal havia començat a arribar en uns anys en què l'economia de Fontilles remuntava les dificultats dels primers temps. És el que indiquen els informes econòmics recollits en les actes de la Junta de Govern i els comptes que acostumava a publicar la revista "Fontilles", en la qual van arribar fins i tot a donar-se dades mensuals com a gest de transparència per als seus lectors. D'aquesta manera, tots els exercicis econòmics entre els anys 1917 i 1923 van acabar amb saldos positius, i alguns amb beneficis veritablement importants. Si en la millora econòmica del sanatori corresponia als pares Ferrís i Vilariño la decisiva funció de canalitzar herències i grans donatius, cal reconèixer així mateix a la revista "Fontilles" un paper fonamental en la recollida de centenars de xicotetes ajudes amb la seua insistent labor de propaganda.

Reprement la presència de Bocairent a la revista, 1918 començava amb la donació realitzada per Carmen Belda, consistent en "*una pieza de tela para sábanas, media para almohadas, 2 camisas de hombre, 50*

cajetillas de tabaco y un paquete de papel de fumar para que los enfermitos rueguen por dicha señora, como lo harán muy gustosos y agradecidos". Al febrer un fabricant de Bocairent, sense especificar, entrega 15 ptes. de tabac, i una persona anònima 100 kilos de farina "*pidiendo una comuni3n de los leprosos, que ofrecerán gustosos por sus intenciones*".

La família del senador Vicent Calabuig i Carra, que havia faltat al 1916, va ser la protagonista a l'apartat dels difunts. Al juliol apareixia la notícia de la defunci3n de la seua dona, "*la noble y distinguida dama*" Elena Trénor. En l'escrit s'assenyalava que totes dues famílies, Calabuig i Trénor, "*eran insignes protectores del Sanatorio*". Al novembre es recollia la defunci3n de Bartolomé, fill de Vicente i Elena, home de "*brillante posici3n y noble prosapia*", que s'havia retirat a Bocairent portant una vida modesta i cristiana "*gozando de los placeres legítimos de la familia*". A finals d'any, en el llistat de donants en metàl·lic per a la t3mbola apareixen "Cabanés Hermanos" (25 ptes.) i Francisco Vañ3 (5 ptes.), i en donants en objectes, "Hijos de Eduardo Juan". Els tres repetirien a l'any següent, sumant-se J.José Ibáñez als donants en objectes. Eixe 1919 apareix també com a donant Gabriel Aynat (25 ptes.), i continua fent les seues donacions el rector José Molina (5 ptes.), apareguent per primera vegada el també rector Hilario Doménech amb la mateixa donaci3n.

LA DÈCADA DE 1920

Les aparicions de Bocairent a "Fontilles" durant aquests anys repeteixen la t3nica de la dècada anterior. Continua el degoteig de donacions, tant en metàl·lic com en espècies (encara que augmenta a poc a poc la quantitat donada, tant monetària com en objectes), i segueix la revista reflectint les morts d'alguns dels donants. Al mateix temps que nous noms apareixen realitzant les seues aportacions en funci3n de les seues possibilitats.

Vegem l'exemple de Juan José Ibáñez. Col·labora assíduament en la t3mbola que es feia a favor del sanatori, i a més no deixa d'enviar també diners en metàl·lic: 160 ptes. en 1921, 250 al 1923, 1924 i 1925, 50 en 1928. I continua enviant mantes per a cobrir les necessitats de Fontilles: 40 en 1922, 50 en 1925, 30 mantes i 10 bufandes en 1926 i 24 mantes en 1928. Al gener de 1926 la revista "Fontilles" publicava una carta enviada per Ibáñez el 28 de novembre de 1925, en la que detalla l'arribada de les 50 mantes que havia enviat al sanatori: "*Tengo el gusto de adjuntarle tal3n del f.c. (ferrocarril), gran velocidad, porte pagado, de dos farditos que le envío, conteniendo 50 mantas grandes; 24 más gruesas y 26 más delgadas, todo en memoria del P.Ferris, y no olvidando nunca ese rinc3n del cielo*". Aquest enviament de mantes va ser molt celebrat per la revista, que havia fet una crida prèvia sol·licitant-les, crida a la qual van respondre immediatament tant J.J.Ibáñez com un an3nim alcoià, que va enviar cent mantes.

També és important destacar la defunci3n que es reflecteix en la carta, la del pare Ferris, fundador i ànima del sanatori. Com podran suposar la seua defunci3n va suposar un impacte per a Fontilles, i durant moltes edicions de la revista es va fer un ampli repàs a la seua vida i es van lloar les seues virtuts. Ferris va faltar el 18 d'octubre del 1924 al centre jesuític de Gandia, situat al Palau Ducal. Les restes mortals del pare Ferris descansen a Fontilles enmig dels seus estimats leprosos, com havia desitjat, encara que en un principi no va ser soterrat allà: "*Ahora los enfermos quieren hacerle ellos mismos un buen pante3n de piedra en el cementerio, y después que lo tengan hecho, que les traigan a su padre que le quieren tener cerca*". A més va

sorgir també el projecte de fer-li al pare Ferris una estàtua al sanatori, que seria sufragada per subscripció popular. Immediatament va començar a reflectir-se a les revistes les donacions fetes en aquest sentit. La revista de novembre de 1924 és un número dedicat especialment al pare Ferris, i a més es fa un repàs a les instal·lacions de Fontilles, una manera de reconèixer la gran labor de Ferris amb els leprosos. Aquell 1924 la revista havia canviat de portada i augmentava a poc a poc el nombre d'anunciants, que s'havien anunciat per primera vegada al juliol de 1912.

Cal assenyalar que amb l'arribada al poder de Primo de Rivera al setembre de 1923, la qual cosa va suposar un canvi de règim a Espanya, els directius del sanatori van tractar d'aprofitar la implantació del nou règim polític dictatorial per aconseguir algunes de les qüestions que anteriorment no havien sigut possibles en el règim constitucional de partits. El canvi en les relacions va ser tan notable que pot afirmar-se que els anys 1923-1929 significaren per a Fontilles un punt àlgid en la trajectòria ascendent que experimentava des de la seua fundació. Van ser anys en què les dificultats econòmiques van deixar de ser un problema angoixant gràcies al suport del règim primorriverista; es van mantindre àgils contactes amb les noves autoritats militars, i en particular amb els màxims responsables sanitaris. I en un moment d'avanços clínics sobre la lepra, va començar a ser realitat el caràcter de sanatori que tant havia importat als seus fundadors, amb un nombre destacable de malalts donats d'alta provisional. Al 1927 al sanatori de Fontilles se li va conferir el títol de "Instituto-Escuela Nacional de Leprología". A més es van fer noves edificacions en la perspectiva d'acollir a un nombre creixent de malalts, que no van deixar d'augmentar. Certament, unit i derivat de l'anterior, Fontilles va estrènyer en aquest període els seus vincles amb l'Estat com no ho havia fet en el passat (ni es repetiria en el futur), encara que tal lligadura va implicar renunciar al dret a seleccionar malalts i acomiadar als qui no s'adaptaven a l'esperit de Fontilles, un vell conflicte sostingut des de la seua fundació amb les anteriors autoritats.

Pel que fa de nou als bocairentins, entre aquells assidus a col·laborar destacarem als germans Cabanes, que tots els anys participaven en la tómbola i a més feien lliurament de 25 pessetes. També és habitual la col·laboració en la tómbola de "Hijos de Eduardo Juan" i de Luis Vañó Pascual, mentre que Francisco Vañó col·labora en metàl·lic amb 5 o 10 pessetes.

En l'apartat de la caritat, trobem alguns donants habituals, com Carmen Belda, mentre que n'apareixen de nous. Per exemple, els obrers catequistes al 1920 (5 ptes.) o el "*director y varios jóvenes del Patronato de Bocairiente*" al 1921 (22,5 ptes.). Al novembre de 1924 la família Belda donava 250 pessetes en sufragi de l'ànima del jove Martín Belda. Pel que fa a les donacions en espècies, a més de les ja anomenades de Ibáñez, Esteban Castelló entrega 6 mantes al 1920, i també dona teixits al 1927 i 1928; al 1922 un anònim donava 12 mantes i Francisco Bueno 8 caixetes de tabac. Més curioses són les donacions que van fer les Agustines enviant 25 pessetes al 1922 "*para un postre*", o la de Martín Belda Belda a finals de 1927, quan va donar 2 pollastres i 4 gallines

D'altra banda trobem diverses cartes arribades des de Bocairent amb un denominador comú: són cartes que inicien (i continuen) el contacte amb els malalts del sanatori. Tres són els protagonistes d'aquests enviaments. En primer lloc el rector Joaquín Castelló Bodí, que al desembre de 1924 inicia aquest contacte enviant 25 pessetes d'ajuda i les 2,50 pessetes que era el cost que tenia aleshores la subscripció. En 1926 i

1928 apareixen noves cartes de Castelló.

Les altres dues persones que envien cartes i inicien una prolongada trobada epistolar són dues dones, dues xiquetes més aviat. La primera d'elles és Consuelo Soler Espí, que envia 10 pessetes (d'ajuda i de subscripció), i parla en nom dels seus pares i germans en manifestar-los un profund afecte a "*mis queridos enfermitos*". L'altra és Vicentica Vañó, que és qui escriu i signa les cartes, però envia en 1927 la seua almoïna i subscripció a més de les de Rosario i María Tudela, Carmen Cabanes i Manuel Cuello Sempere (23 pessetes en total), i les de María Tudela, Francisca Vañó, Rosa Silvestre i Carmen Cabanes en 1928 (20 ptes). En la carta de 1928 afig una postdata: "*Os pido recordéis en vuestras oraciones al alma de mi prima Vicentica Vañó Beneito, que falleció en Buenos Aires el 1 de Abril, a los 19 años de edad. Descanse en paz*".

Pel que fa al capítol de difunts, són diversos els morts a Bocairent que vénen reflectits en "Fontilles". En 1921 són tres els morts. En la revista de març apareix el fill de Juan José Ibáñez, el seminarista Francisco. A l'octubre apareix recollida la mort de mossèn Hilario Doménech, "*el sacerdote ejemplar y más popular del mundo, alegre, cariñoso y siempre jovial*" en paraules de la revista. Al mes següent s'informa de la mort de Julián Mora Castelló. En maig de 1922 la morta és una dona, Josefa Calabuig i Carra, que durant molts anys va figurar en la llista de patrons del sanatori. D'ella ens diu que era una institució, difícilment reemplaçable, i que sobretot sentirien la seua partida les Filles de María, de les quals era presidenta vitalícia.

Al gener de 1923 se'ns informa de la mort d'una altra donant habitual, Carmen Belda, vídua de Miró, de la qual ens diu que "*Entre otras limosnas suyas guardamos una máquina para secar la ropa en días de temporal, de algún valor*". Al mes de març la finada és Dolores Cabanes Ibáñez, que juntament amb Josefa Calabuig eren "*alma y vida de todas las obras de piedad de Bocairente consagrando a su fomento y prosperidad continuos servicios personales y frecuentes limosnas*". Fins al 1928 no trobem altra persona en la secció dels difunts. A l'abril es notifica la defunció d'Ana María Juan Verdú, vídua de Belda. D'ella es destacava que "*Las enfermedades con las que la probó el Señor, acrisolaron más y más sus virtudes*", i enviaven el seu condol a la família, especialment als seus fills José i Amparo, també benefactors de Fontilles.

JAIRO VAÑÓ REIG

BIBLIOGRAFIA

Biblioteca Virtual de Prensa Histórica: www.prensahistorica.mcu.es

COMES IGLESIA, Vicent Emmanuel (dir.), Cuidados y consuelos : cien años de Fontilles (1909-2009), Conselleria de Cultura i Esport : Asociación Fontilles, 2009 (Paterna).

Hemeroteca Digital. Biblioteca Nacional de España: www.bne.es/es/Catalogos/HemerotecaDigital/

Hispana. Directorio y recolector de recursos digitales: www.hispana.mcu.es

Revista Española de Salud Pública: <https://www.scielosp.org/article/>

SÁNCHEZ GARCÍA, Rosa, Algunes idees sobre l'origen del sanatori de Fontilles, en Aguaites, Revista d'Investigació i Assaig, núm. 1, 1988.